

SVIJET U BAUEROVU *NARAVNOMU BOGOSLOVLJU*¹

Ivan TADIĆ, Split

Sažetak

Budući da je tema ovoga članka *svijet u Naravnomu bogoslovlju* Antuna Bauera autor slijedi Bauera koji svijet kao stvoreni bitak stavlja u odnos prema Bogu o kojemu taj svijet ontološki zavisi i u svomu *fieri* i u svomu *esse*.

Svijet Baueru služi kao polazišna točka u dokazivanju Božje opstojnosti. Naime, on, slijedeći pet putova sv. Tome, polazi od svijeta koji se giba ili mijenja, od svijeta kao skupa proizvedenih bića, od svijeta kao skupa kontingentnih bića, od svijeta u kojemu se očituju manje ili više savršena bića, i konačno od svijeta koji je svrhovit i uređen i dolazi do prvoga neproizvedenog uzroka koji sve giba i koji je sve stvorio, Boga – kao nužnoga bića.

Bauer smatra da tvrdnja *biti stvoren i biti odvijeka* jest nešto apsurdno i metafizički nemoguće. Zato on tvrdi da ovaj svijet nije vječan i u tome ne slijedi sv. Tomu. Bog je ovaj svijet slobodno stvorio, ne iz neke pratvari nego ni iz čega, prema svojoj božanskoj zamisli.

Bog je, prema njemu, mogao stvoriti i savršeniji svijet. Suprotno Leibnizevu optimizmu on tvrdi da Bog nije mogao stvoriti najsavršeniji svijet jer nijedan stvor ne može biti neograničeno savršen. Ovaj svijet nije prepušten sebi nego ga Bog uzdržava u bitku.

Protiv panteizma, koji tvrdi da je Bog i svijet jedna supstancija, Bauer dokazuje da se to protivi svojstvima Božjega bitka, jer bi tada ograničeno bilo neograničeno, nepromjenjivo promjenjivo, jednostavno sastavljeno, što je očito protuslovno. Osim toga svijest našega »ja« koje je različito od svega drugoga protivi se panteističkoj viziji svijeta i Boga. Dakle, svijet nije Bog.

Svijet je Baueru poslužio kao neupitni temelj na kojemu je sagradio, spekulacijom i klasičnom argumentacijom, most prema Bogu, kao nužnomu biću, kao *Ens a se*, odnosno *Actus Purusu*, od kojega zavisi sav stvoreni bitak, a tako i svijet.

Gljučne riječi: svijet, stvorenje, Bog, teodiceja, vrijeme, vječnost.

Prije nego što počnemo izlagati o spomenutoj temi čini nam se potrebnim odrediti što Bauer podrazumijeva pod pojmom *svijeta*. Naime, zbog mogućih ra-

¹ Ovo je tekst predavanja koje sam u skraćenu obliku održao na znanstvenom kolokviju *Filozofija Antuna Bauera* 17. X. 1998. u Zagrebu na Filozofskom Fakultetu Družbe Isusove.

zličitih shvaćanja pojma *svijeta*, u okviru jednoga ili drugoga filozofskog sustava, moglo bi se Bauerovu filozofiju, koja se tiče te teme, pogrješno shvatiti i tumačiti.

Premda Bauer u svomu *Naravnom bogoslovlju* izričito ne daje definiciju svijeta istaknimo da *svijet* Bauer ne shvaća kao skup fenomena, kao što tvrdi Kant u *Prolegomena* za osjetilni svijet, dakako, u okvirima njegova transcendentnog idealizma,² niti je to cjelokupnost činjenica kao za Wittgensteina.³ I da dalje ne nabrajamo što svijet nije, kažimo da za Bauera *svijet* znači ovaj materijalni svemir, kozmos, koji je od Boga stvoren, a on čini cjelokupnu materijalnu stvarenu stvarnost.⁴

Svijet bismo, dakle, u okviru Bauerova *Naravnoga bogoslovlja*, a i njegove cjelokupne filozofije, mogli terminološki uokviriti u cjelokupni horizont materijalnoga prolaznog bitka. Ovaj svijet je prema Baueru prostorno ograničen. Tako se on pita: »je li Bog i izvan granica svijeta, ondje gdje nema ništa, valja reći: Bog je svagdje, dakle i ondje, ali ne kao u prostoru, jer ondje nema prostora.«⁵ Spomenimo još jednu zanimljivost vezanu s ovom temom: prema Baueru broj atoma od kojih je svemir sastavljen nije nikako neizmjeran.⁶

Budući da se radi o *svijetu* u *Naravnomu bogoslovlju* logično je da svijet, kao stvoreni bitak Bauer stavlja u odnos prema Bogu o kojemu taj svijet ontolo-

² I. KANT, *Prolegomeni ad ogni futura metafisica che si presenterà come scienza*, Bari 1990. § 52 c.

³ »Die Welt ist die Gesamtheit der Tatsachen, nicht der Dinge«. L. WITTGENSTEIN, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Sarajevo 1987., stav 1.1.

⁴ Ovdje je možda suvišno upozoriti da Bauer nije mogao u ovom djelu, koje je izdao 1892., obraditi problem svijeta u okvirima suvremene kozmologije koja je novijega datuma.

⁵ A. BAUER, *Naravno bogoslovlje ili koliko može čovjek samim razumom spoznati Boga*, Zagreb 1892., str. 80. Ovdje je vjerojatno nadahnut onom Aristotelovom tvrdnjom da izvan neba ne postoji ni mjesto ni praznina ni vrijeme. Usp. ARISTOTELE, *Del cielo*, Bari 1987. I (A), 9, 279 a 11–20.

⁶ »Broj atoma nije nikako neizmjeran. Uzmimo na pr. samo sunčani sustav. Tvar, što se nalazi u sunčanom sustavu mogla bi se svakako zgusnuti, te bi mnogo manje prostora zapremala, nego sada što ga zaprema, kao što bi ga mogla zapremati i više, nego li ga sad zaprema. Moglo bi dakle već u prostoru našega sunčanoga sustava obstojati mnogo više atoma, nego što ih uistinu ima. Isto vrijedi i za svu tvar, što je god ima. Svakako bi dakle moglo obstojati mnogo više atoma, nego što ih ima u cijelom svemiru« A. BAUER, *nav. dj.* str. 22.

Sv. Toma također tvrdi da »beskonačan broj stvari ne postoji u zbiljnosti« TOMA AKVIN-SKI, *Suma protiv pogana – Summa contra gentiles* I, 69 (hrv. prijevod A. Pavlovića, Zagreb 1993., str. 275).

Russel je, naprotiv, 1903. godine tvrdio da ako ne bi postojalo beskonačno, riječ *universum* bi bila bez ikakva značenja, usp. B. RUSSEL, *I principi della matematica*, Roma 1989 par. 140. Međutim Russel 1918. tvrdi da se ne može *a priori* odlučiti je li broj postojećih stvari u svijetu konačan ili beskonačan, usp. B. RUSSEL, *Introduzione alla filozofia matematica*, Roma 1987², str. 171.

ški zavisi i u svomu *fieri* i u svomu *esse*. Kako nam je poznato *Naravno bogoslovje* nije kozmološki traktat nego traktat o naravnoj spoznaji Boga. Zato i treba očekivati da Bauer *svijet* promatra u tomu odnosu, u čemu ćemo ga i mi slijediti.

On uglavnom slijedi sv. Tomu Akvinskoga i njegove najbolje tumače, kako on kaže, međutim, vidjet ćemo da se u rješenju pojedinih filozofskih pitanja razilazi od sv. Tome.

Pokušajmo, dakle, vidjeti kako Bauer tematizira svijet u svomu *Naravnomu bogoslovju*.

1. Svijet kao polazište u dokazivanju postojanja Boga

Odbacivši apriorne dokaze kao i quasi apriorni, kako on kaže, odnosno ontološki Anselmov dokaz i sve druge inačice toga dokaza za Božju opstojnost,⁷ Baueru je preostalo dokazati Božju egzistenciju pomoću a posteriornih dokaza, slijedeći pet putova sv. Tome.⁸

Očito je da je za takvo dokazivanje polazna točka *svijet*, čije postojanje neposredno uočavamo i ono je za Bauera neupitno. Mi ćemo se ovdje s obzirom na našu temu zaustaviti na prvih pet dokaza koji se tiču svijeta a ostala dva dokaza koja on također iznosi, budući da izlaze iz okvira naše teme, ovdje ne obrađujemo.

Baueru kao polazište za prvi dokaz služi, svijet koji se giba, mijenja, odnosno prelazi iz potencije u akt. »Ovaj se dokaz osniva na gibanju, na činjenici, koju najprije i najsigurnije opažamo u svijetu (...) Ovo stvarno i istinito gibanje, koje potpunom sigurnošću spoznajemo, ne bi moglo biti, niti se može ponimati bez prvog uzroka, bića vječnoga, koje giblje sva druga bića, a da se samo ne giblje, ne mienja. Ovaj vječni negibljivi uzrok gibanja zovemo Bog«.⁹

Dakle, budući da je ovo gibanje neupitno i da ga spoznajemo potpuno sigurno, a sve što se giba mora se gibati od drugoga, Bauer vođen tom onto-logikom dolazi do bića koje se ne giba, koje ne prelazi iz potencije u akt nego je posljednji razlog svega gibanja, a to je Bog.

Polazište drugoga dokaza je svijet, kao skup proizvedenih bića. Naime uočavamo da sva bića u svijetu nastaju, odnosno da su proizvedena. A nijedan

⁷ Bauer osim Anselmova dokaza iznosi i dokaze Scota, Descartesa i Leibniza. Međutim sve ove inačice ontološkoga dokaza, prema njemu, nemaju onu težinu koju imaju a posteriorni dokazi i zato on tvrdi da se Božje postojanje može dokazati samo a posteriori. (Usp. A. BAUER, *nav. dj.*, str. 9–11.)

⁸ Usp. *Summa th.* I, 2, 3 (hr. prijevod T. Vereša, T. AKVINSKI, *Izabrano djelo*, Zagreb 1981. str. 172–174).

⁹ A. BAUER, *nav. dj.*, str. 13.

»proizvedeni uzrok nema u sebi dovoljna razloga svomu bivstvovanju; dakle ni u svojoj uzročnosti. Od tuda sledi, da ni *svi proizvedeni uzroci*, bilo ih koliko mu drago, nemaju u sebi razloga, da bivstvuju ili da budu uzroci, već se ovaj razlog mora nalaziti *izvan niza proizvedenih bića*. To pak znači, da ne mogu nika-ko upravo *sva bića* biti proizvedena; jer osim *svih bića* ne bi bilo onoga *drugoga* bića, koje bi ih bilo proizvelo. Mora dakle bivstvovati biće neproizvedeno, koje je zadnji razlog bivstvovanju i uzročnosti svih proizvedenih bića. Ovo neproizvedeno biće, koje postoji samom biti svojom, zovemo Bog«. ¹⁰

Oni koji ne prihvaćaju da mora postojati biće neproizvedeno, moraju prihvatiti ili da je nešto samo sebe proizvelo ili da su se bića izmjenično proizvela ili da je broj proizvedenih uzroka i njihovih učinaka neizmjeran. Prvo je po sebi besmisleno, jer biće koje se proizvodi moralo bi već postojati, drugo je također protuslovno, jer bi tada jedno biće moralo sebe posredno proizvesti, tvrdi naš autor. Bauer najviše pozornosti posvećuje trećoj mogućnosti, jer se ona odnosi na problem vječnosti svijeta. Međutim, Bauer argumentira da izvan niza proizvedenih bića, to jest svijeta, mora »bio ovaj niz konačan ili bezkonačan, bivstvovati biće neproizvedeno, koje po svojoj biti opstoji, te je prvi uzrok bića proizvedenih. Ako dakle ko misli, da se može bez protuslovlja pomišljati bezkonačan niz istovrsnih proizvedenih uzroka, ne može se nikako bez protuslovlja pomišljati, da bi ovakav niz proizvedenih uzroka mogao opstojati bez bića neproizvedenoga«. ¹¹

Iz ovoga se može zaključiti da Bauer dopušta da niz proizvedenih bića, u kojem je jedan uzrok slučajno zavisao o drugomu samo po svomu izvoru ali ne i po djelovanju, može biti konačan ili beskonačan. Međutim, Bauer u svomu *Naravnom bogoslovlju* navodi i drugi tip niza uzroka. U svijetu, naime, postoji i drugi niz u kojemu je jedan uzrok bitno zavisao o drugomu, dakle u svomu djelovanju. Biljke i životinje zavise o hrani a hrana o sunčevoj svjetlosti i toplini. Ovakav niz prema Baueru ne može biti beskonačan i bilo bi besmisleno tvrditi da je beskonačan.

Kao polazište trećega dokaza Bauer uzima svijet kao skup kontigentnih bića, odnosno »sviet je ovaj, kako nas iskustvo nesumljivo uči, sastavljen od bića prolaznih, koja nastaju i prolaze. Umom spoznajemo, da su ova bića doista po samoj naravi svojoj prolazna. Zar ne vidimo, ne spoznajemo, da ona tako bivstvuju, da bi mogla i ne bivstvovati? Ovakva pak bića ne bivstvuju nužno, ni uvijek«. ¹² Sva bića ne mogu biti prolazna pa mora dakle postojati neprolazno ili apsolutno nužno biće, a to je Bog.

¹⁰ Isto, str. 17.

¹¹ Isto, str. 17–18.

¹² Isto, str. 19.

Rezultat ova tri dokaza, koja on naziva *kozmoškim dokazom*, dokazuju da mora postojati prvi uzrok gibanja, prvi neproizvedeni uzrok i nužno biće. Bauer se dalje pita može li to biti tvar i odgovara: »tvar ne može nikako biti prvi princip gibanja, ni prvi neproizvedeni uzrok, kao ni biće o sebi što ne može biti«¹³, što potanko obrazlaže.

»Osnov četvrtog dokaza čini sasvim očevidna činjenica, da u svijetu bivstvuju bića više ili manje savršena, pak se iz toga izvodi, da mora bivstvovati i biće najsavršenije.«¹⁴ Naime, svako biće koje ima savršenost u manjemu stupnju tu savršenost nema po svojoj biti nego je mora primiti od drugoga. Svako biće je toliko savršeno koliko jest. Ono što više ili manje jest ne može u svojoj biti imati razlog što jest nego je taj razlog u drugomu biću, a tome u drugomu i tako dolazimo do bića koje *jest po svojoj biti*, koje je najsavršenije, a to je Bog.

Kao polazište petoga dokaza služi mu svijet u kojemu vlada red i svršnost. To veličanstvo reda očituje se u tomu što je svemir sastavljen od nebrojena mnoštva različitih predmeta, redova i zakona, stalnost reda tisućama godina, savršenstvo reda i konačano taj red nije bio u početku ovakav nego se postupno usavršavao. Taj red nije, dakle, odvijeka nego je načinjen, jer kada bi bio odvijeka onda bi postojao po svojoj biti, a tada bi bio neograničeno savršen, a to Baueru nije prihvatljivo i zato tvrdi, protiveći se Leibnizu, da je ovaj svijet mogao biti i savršeniji, i drukčiji. Polazeći od rezultata i tvrdnji egzaktnih znanosti njegova razdoblja da će ovaj svijet prestati Bauer zaključuje, služeći se vjerojatno onom Aristotelovom tezom, da je ovaj red morao i nastati.¹⁵

Međutim, ovaj red u svijetu nije mogao nastati slučajno nego je uzrok toga bića trebalo biti umno biće. On zaključuje da ako mi, pomoću svih znanosti i svoga uma, ne možemo dokraja razumjeti i protumačiti ovaj red a koliko je tek mudar onaj koji ga je zamislio.

To biće mora biti slobodno, jer je ovaj red u svijetu mogao biti i drukčiji, a zašto je ovakav a ne drukčiji to je uzrok svijeta slobodno odredio. To umno i slobodno biće zovemo Bog.¹⁶

Bauer nije zaobišao ni Kantovu kritiku dokaza za Božje postojanje. On se ne slaže s Kantom da kozmoški dokaz nije ništa drugo negoli ontološki dokaz. Naime, ontološki dokaz dokazuje iz pojma, iz pomišljenoga neograničenog bića da to biće i stvarno postoji, a u kozmoškomu dokazu dokazuje da Bog postoji

¹³ Isto, str. 20.

¹⁴ Isto, str. 23.

¹⁵ Ovu tvrdnju da je ono što propada moralo i nastati nalazimo kod Aristotela. Aristotel iznosi u *O nebu* da sve što propada jest i nastalo a ono što nije propadljivo to nije ni nastalo odnosno vječno je. Usp. ARISTOTELE, *nav. dj.* 1 (A), 12, 282 b 24 – 283 a 1.

¹⁶ Usp. A. BAUER, *nav. dj.*, str. 25–29.

iz učinaka, koji *stvarno postoje*.¹⁷ Naime, »jer učinci stvarno *obstoje, mora obstojati i prvi uzrok; jer imade bića prolaznih, mora bivstvovati i biće nužno*«. ¹⁸

Načelo uzročnosti ima objektivnu, konstitutivnu vrijednost ili kako on kaže transcendentnu vrijednost, premda bi bilo bolje upotrijebiti izraz transcendentnu vrijednost, a ne samo imanentnu, s obzirom na fenomene, kao kod Kanta. Uostalom i Kant sam sebe pobija. Naime, ako načelo uzročnosti ima imanentnu vrijednost samo za fenomene, Bauer se pita odakle bi Kant mogao znati da nam osjetila dojavljaju fenomene nečega ili je to samo puka igra našega uma. Načelo uzročnosti ne znači za Bauera samo to da *svakomu učinku moramo pomišljati uzrok nego učinak ne može postojati ako nema svoga uzroka*.¹⁹

Nadalje kozmološki dokaz najprije dokazuje da mora postojati biće nužno a onda iz toga izvodi da to biće mora obuhvaćati sve savršenosti, da nije u svijetu nego izvan svijeta, i da »sve ne može biti uvjetno i ovisno, da dakle na početku svih uvjeta mora biti biće bezuvjetno«. ²⁰ Ti učinci odnosno ovaj svijet nije senzitivni Kantov svijet kao skup fenomena nego objektivna stvarnost koja postoji.

2. Svijet je stvoren

U svijetu ima učinaka koji zavise o svomu uzroku samo *in fieri*, kao što, primjerice, umjetnina dobiva od svoga umjetnika upravo takav način bitka. Međutim, ima i takvih učinaka koji zavise o svomu uzroku *directe secundum esse*, kao primjerice čin htijenja. Svijet upravo *directe secundum esse* zavisi o Bogu, jer je od Boga dobio sav svoj bitak.²¹ Sve što jest je biće o sebi ili od drugoga. Budući da sva bića od kojih je sastavljen ovaj svijet jesu prolazna, nastaju i nestaju, to upućuje da svijet u cjelini je biće od drugoga, a to znači da je dobio svoj bitak od drugoga. Svako, pak, biće koje postoji izvan Boga, moralo je dobiti bitak od Boga, jer samo Bog ima bitak o sebi, dakle, i svijet je dobio bitak od Boga. Drugim riječima svijet je od Boga stvoren. A stvoriti znači nešto ni od čega načiniti.

Bauer dokazuje tezu da je svijet stvoren ni iz čega. Naime, Bog nije mogao od sebe, od svoje supstancije stvoriti svijet, jer se to protivi svojstvima Božjega bitka, a nije mogao stvoriti svijet od tvari koja bi uz Boga o sebi postojala. Dakle, Bog je svojom svemoću slobodno stvorio svijet ni iz čega.

¹⁷ Usp. *isto*, str. 41–42.

¹⁸ *Isto.*, str. 43.

¹⁹ Usp. *isto*, str. 43.

²⁰ *Isto*, str. 46.

²¹ Usp. *isto*, str. 135.

Da je Bog slobodno stvorio svijet to je za našega autora očito, jer je Bog mogao i ne stvoriti svijet. Znači nije ga nužno stvorio, a mogao ga je stvoriti ili savršenijega ili nesavršenijega. Sve ovo pokazuje da ga je Bog slobodno stvorio.

Naime, Boga nije ništa moglo prisiliti da stvori svijet. Nije ga mogla odrediti njegova bit ni njegova spoznaja, ni njegova volja, a ni stvorovi, koji nisu postojali, nisu mogli odrediti Boga da stvori svijet.

Protiveći se Leibnizevoj tvrdnji da je ovo najsavršeniji svijet Bauer tvrdi ne samo da Bog nije stvorio najsavršeniji svijet, jer da je stvorio najsavršeniji svijet to bi značilo da ga je i morao stvoriti, a to bi odricalo Božju slobodu. On, dapače, tvrdi da ga Bog nije ni mogao stvoriti najsavršenijim, jer nijedan stvor ne može biti neograničeno savršen.²²

Bog kao slobodni stvoritelj svijeta spoznao je red i svrhu svih stvari i sve što je stvorio, a to znači da su u Bogu odvijeka bile ideje svih stvari, po kojima je stvorio ovaj svijet. Budući da je Bog prvi uzrok svega on nije mogao ni od čega uzeti uzorne ideje stvorenoga; to znači da ove uzorne ideje nisu nešto od Boga različito nego je on sam uzorni uzrok svijeta.²³

Protiv deista koji drže da je Bog svijet stvorio i pustio ga da se sam razvija, što bi značilo da se Bog više ne brine o svijetu, Bauer dokazuje da Bog uzdržava svijet tako da svijet zavisi o Bogu ne samo s obzirom na nastajanje (in fieri) nego i s obzirom na sam bitak (in esse), jer su stvorovi dobili sam bitak od Boga a bitak bi prestao kada bi prestao utjecaj tvornoga uzroka.²⁴ Kada stvorovi ne bi u svomu bitku ovisili o Bogu tada bi razlog trajanja nekoga bića mogla biti ili njegova bit ili njegovo prijašnje postojanje ili neka sila koja je dobivena od stvoritelja, koja bi uzdržavala biće u postojanju. Bauer pokazuje da ništa od ovoga ne može biti razlog da neko biće nastavlja bivati nego samo Bog koji stvoreni svijet uzdržava in esse. I to uzdržavanje stvorenoga bitka je nastavljeno stvaranje i Bog se svojim promislom brine za sve stvorove.²⁵

3. Problem vječnosti svijeta

Među ostalim pitanjima koja su povezana sa svijetom Bauer se u svomu *Naravnom bogoslovlju* dotiče i problema vječnosti svijeta, odnosno pokušava odgovoriti na pitanje kada je Bog stvorio svijet.

On najprije iznosi različita mišljenja. »Materijalisti moraju tvrditi, da je svijet vječan, kao što tvrde, da nije stvoren, već da o sebi bivstvuje. Slično moraju

²² Usp. *isto*, str. 150–151.

²³ Usp. *isto*, str. 159–160.

²⁴ Usp. *isto*, str. 176.

²⁵ Usp. *isto*, str. 176–180.

misлити i Pantejisti, po kojima je sviet i Bog jedna ista substancija. Ali i od onih, koji priznavaju, da je sviet od Boga dobio svoj bitak, jedni tvrde, da je Bog upravo morao sviet od vieka stvoriti, da je dakle sviet nužno bez početka; drugi tvrde, da Bog nije mogao sviet od vieka stvoriti, već da je sviet morao imati začetak (ovako u srednjem vieku Albert Veliki, Aleksander Hal., Bonaventura, Nikola Cus., Gerdill); treći napokon misle, da razum čovječji sam sobom ne može dokazati, da je Bog morao sviet u vremenu stvoriti, a da ga nije mogao stvoriti od vieka«. ²⁶

On donosi i mišljenje sv. Tome prema kojemu Bog nije morao stvoriti svijet odvijeka i da se ne može strogo dokazati da Bog nije mogao svijet stvoriti odvijeka. Mi ovdje možemo dodati da je sv. Toma u svomu djelu *De aeternitate mundi* izričito bio jasan kada je tvrdio da nije kontradiktorno tvrditi da je svijet odvijeka ali »ipak zavisi od Boga uzročno u cjelini svoga bića«. ²⁷ Sv. Toma, naime, smatra da ne postoji protuslovlje između dviju tvrdnji »Bog je nešto prouzkovao, a ipak to oduvijek postoji«. ²⁸

Nakon što je iznio različita mišljenja on zastupa ono što je u njegovo »vrieme obćenito prevladalo mišljenje, da se može upravo strogo dokazati nemogućnost vječnost stvaranja«, ²⁹ i u tome se razlikuje od sv. Tome.

Bauer najprije dokazuje da Bog nije morao stvoriti svijet odvijeka. Naime, da je Bog morao nužno stvoriti svijet odvijeka na to ga je moralo nešto odrediti a to bi moglo samo biti ili svijet ili nešto u Bogu.

To prvo Bauer isključuje, jer ono što ne postoji po svojoj biti odnosno što nije nužno biće to može biti i ne biti. »Sav pak sviet, i svako pojedino biće u njemu, ne izuzevši ni same stvari, nema takvoga bitka, koji bi bivstvovao po samoj biti svojoj, već je sve izim Boga dobilo bitak i bivstvovanje od Boga. Nije dakle sviet nipošto zahtievao, da bi ga Bog bio morao od vieka stvoriti«. ³⁰

Ni u Bogu ne postoji nešto što je Boga odredilo da stvori svijet odvijeka. Naime, Bog kao tvorni uzrok svijeta djeluje slobodno a ne nužno, niti je svrha radi koje je Bog stvorio svijet mogla odrediti Boga da ga stvori odvijeka.

On spominje moguće prigovore. Naime, ako je Bog stvorio svijet u vremenu onda je u Bogu nastala neka promjena. On odgovara da Božji čin koji stvara je vječan i nepromjenjiv, a vanjski učinak nastaje u vremenu u kojemu je Bog htio da nastane. Drugi mogući prigovor glasi: »Ako je sviet u vremenu stvoren, bio je Bog prije sviet«, a tada je i Bog podložan vremenu, jer se za Boga može reći

²⁶ Isto, str. 152.

²⁷ *De aeternitate mundi*, I (hr. prijevod T. Vereša, nav. dj. str. 101.).

²⁸ Isto, 3 (hrv. prijevod, str. 103.).

²⁹ A. BAUER, nav. dj., str. 152.

³⁰ Isto, str. 153.

»prije« i »poslije«. Ovdje Bauer prihvaća platonovsko-augustinovsku,³¹ kao i tvrdnju suvremene kozmologije da vrijeme nastaje sa svijetom, a Bog je vječan bez promjene pa zato to »prije« nema vremensko značenje nego vječnost ili moguće vrijeme.³²

Uostalom »Božja je vječnost vječni *sada*, za koji nema *prije ni poslije*. Za to se glagoli u raznim vremenima rabe drugačije o Bogu, a drugačije o biću vremenitom. Kad se na pr. veli: *Bog je bio prije*, nego što je svijet nastao, onda to znači, da božji *sada* nije začeo sa svijetom«.³³

Bauer ide korak dalje od sv. Tome u tomu i tvrdi: ne samo da Bog nije morao stvoriti svijet odvijeka nego on tvrdi da on to nije ni mogao, jer: »Absurdno je dakle tvrditi, da bi Bog bio mogao isto stvoriti, što ne bi imalo početka. A za što to Bog nije mogao? Nije razlog tomu u volji i moći božjoj, koja je neizmjerena, već je u predmetu. 'Stvoren biti' i 'biti bez početka, od vieka' jest nješto absurdno, nješto metafizički nemoguće, i za to toga ni Bog ne može«.³⁴ Ovdje uočavamo da se Bauer očito udaljio od sv. Tome i slijedi sv. Bonaventuru,³⁵ premda on to ne ističe. Bauer dakle drži da je biće koje je stvoreno nastalo, a ako je nastalo ono je počelo postojati; ako je počelo postojati onda ono ne može biti vječno, odnosno kod stvorenoga bića uočavamo najprije »ne biti« a onda tek »biti«. Bauer spominje mišljenje i onih koji tvrde da kod stvorenoga bića mora *ne biti* biti prije nego *biti*, ali *prioritate naturae*, a *ne prioritate durationis*. On odgovara: »Ni mi ne kažemo, da su stvorovi najprije nekoliko vremena '*ne bili*', i onda začeli '*biti*'. Ovo bi bilo apsurdno tvrditi, jer prije stvorenja nije bilo vremena. I mi se zadovoljavamo tim, da je '*ne biti*' kod stvora samo *natura prius od 'biti'*, a *ne i duratione prius*. Ali što to znači? To znači, da je bit i narav svakoga stvora takva, da moramo u njemu najprije pomišljati '*ne biti*', a *onda 'biti'*. A ovo opet znači, da kod svakoga stvora moram ponajprije pomišljati njegovu *unutrašnju objektivnu mogućnost*, a onda tek *bivstvovanje njegovo*. A ovo ne dopušta, da bi stvoreno biće moglo biti vječno, da bi moglo bivstvovati bez početka«.³⁶

³¹ Aristotel nas izvješćuje da je samo po Platonu vrijeme nastalo i to zajedno s nebom, usp. *Phys.*, VIII, 1, 251 b 18 (hrv. prijevod T. Ladana, Zagreb 1992., str. 167). I sveti Augustin zastupa tezu da sa svijetom počinje i vrijeme, odnosno da je Bog stvorio svijet zajedno s *vremenom* a ne u *vremenu*, usp. *De civ. Dei*, XI, 6; XII, 15, 2 (hrv. prijevod T. Ladana, Zagreb 1995., sv. II, str. 19; 127.).

Zanimljivo je kako i sv. Toma u *Sumi protiv pogana* II, 35 tvrdio kako je Bog zajedno stvorio i bitak i vrijeme, usp. (hrv. prijevod, *nav. dj.* str. 493.).

³² Usp. A. BAUER, *nav. dj.*, str. 154.

³³ *Isto*, str. 76.

³⁴ *Isto*, str. 157.

³⁵ Usp. *Commentaria in quator libros Sententiarum magistri Petri Lombardi* II, d. I, a. 1, q. 2.

³⁶ A. BAUER, *nav. dj.*, str. 156.

Kada bi svijet bio vječan tada bi slijed u gibanju i mijenjanju također bio vječan, što znači bez početka, a kada je slijed bez početka onda taj slijed ne bi mogao nikada doprijeti do sadanjega stupnja. Osim toga, da je svijet vječan, dosada bi trebao postojati neograničeni broj bića, kao primjerice broj neprolaznih bića, anđela ili duša³⁷, i svi bi morali zajedno postojati, a to je njemu besmisleno.³⁸

4. Svijet nije Bog

Od početka ljudskoga mišljenja do danas bilo je onih koji su pokušali ukiniti svaku granicu transcencije i svijeta i tako na jedan ili drugi način izjednačiti svijet i Boga, tako da su smatrali da su Bog i svijet jedno. To bi bio panteizam.

Bauer ne zaobilazi ni tu problematiku, tako važnu za *Naravno bogoslovlje*. On donosi različite oblike panteizma, koji su bili uočavani u tijeku povijesti ljudske misli: *ontološki ili teološki, kozmološki i blaže oblike panteizma*.

Nama je ovdje zanimljivo vidjeti kritiku koju Bauer iznosi u odnosu na različite oblike panteizma.

Bauer kaže da svijet ne može biti Bog, jer bi tada trebalo tvrditi ono što je očito protuslovno a to znači »da je neograničeno ograničeno, nepromjenjivo promjenjivo, jednostavno sastavnjeno itd.«³⁹

Osim toga u svijetu opažamo različita bića i bića koja ubrajamo u jedan rod ili vrstu imaju različit bitak od onih bića koja su drugoga roda ili vrste. Ako bi svijet bio Bog tada bi postojala samo jedna supstancija, tada bi to bio isti bitak, što nije prihvatljivo.⁴⁰

Osim toga naša svijest se protivi panteističkoj viziji svijeta i Boga. Naime, mi smo svjesni da naš *ja* ima svoj samostalni bitak i da je različit od drugih *ja*, kao što su i sva tvorna bića po našoj samosvijesti nešto različito od nas, a po panteizmu trebala bi postojati samo jedna supstancija, što je očito u suprotnosti s našom samosvijesću.⁴¹

Zaključimo. Svijet sa svojim svojstvima prolaznosti, promjenljivosti i kontingentnosti poslužio je Baueru kao datost od koje on polazi i dolazi do Boga

³⁷ Istaknimo da je i sv. Tomi bio poznat ovaj argumenat o beskonačnom broju duša, protiv vječnosti svijeta. Međutim on u svom djelu *De aeternitate mundi* 12, tvrdi kako je »Bog mogao stvoriti svijet bez ljudi i duša ili je također mogao stvoriti ljude kad ih je zapravo stvorio, dok je sav ostali svijet stvorio oduvijek«, (hrv. prijevod, *nav. dj.* str. 109.).

³⁸ Usp. A. BAUER, *nav. dj.*, str. 157.

³⁹ *Isto*, str. 171.

⁴⁰ Usp. *isto*, str. 178–179.

⁴¹ Usp. *isto*, str. 171.

stvoritelja i uzdržavatelja svijeta. Možemo slobodno reći da je svijet sigurni i neupitni temelj, na kojemu on oslanja filozofsku spekulaciju i od kojega počima graditi most prema transcendenciji toga svijeta, o kojoj svijet ontološki zavisi. Ova građevina *Naravnoga bogoslovlja* ne završava u ideji uma, kao kod Kanta, nego, naprotiv, u najčistijoj stvarnosti, *Actusu Purusu*, bez kojega ovaj svijet, ili govoreći Kantovom terminologijom, svijet fenomena, a tako ni niz uvjeta, ne samo da ne bi bio dovršen nego ne bi ni postojao niti bi čovjek mogao završiti zgradu svoga znanja, jer ne bi postojala zgrada ni ljudskoga bitka a ni bitka svijeta.

Riassunto

IL MONDO NELLA TEOLOGIA NATURALE DI ANTON BAUER

Il tema di questo articolo è «Il mondo nella Teologia naturale di Anton Bauer». L'articola segue il Bauer che considera il mondo come un essere creato, e lo mette in relazione a Dio, da cui esso dipende ontologicamente nel suo fieri e nel suo esse. Per il Bauer, il mondo è il punto di partenza nella dimostrazione dell'esistenza di Dio. Nel giungere alla prima causa non causata, che dà movimento a tutto e che ha creato tutto: a Dio, ente necessario, egli nell'esposizione segue le «cinque vie» di San Tommaso, presumendo il mondo in movimento o in cambiamento; il mondo che rappresenta l'universalità delle creature fatte, degli enti contingenti; il mondo in cui ci sono gli enti più o meno perfetti; il mondo che ha il proprio fine e proprio ordine. Il Bauer ritiene che l'affermazione essere creato ed essere da sempre rappresenta un'affermazione assurda, metafisicamente impossibile. Pertanto, secondo lui, il mondo non è eterno, e a questo punto non segue San Tommaso: il mondo è stato creato da Dio liberamente, non da una pra-materia, ma dal nulla, secondo il proprio progetto divino. Il Bauer afferma che Dio poteva creare il mondo anche più perfetto. In questo argomento si oppone all'ottimismo di Leibnitz e ribadisce che Dio non poteva creare il mondo assolutamente perfetto, perché nessuna delle creature può essere assolutamente perfetta. Il mondo è mantenuto da Dio nell'essere, è non abbandonato a sé stesso. Nel negare l'affermazione del panteismo, secondo la quale Dio e il mondo sono una unica sostanza, il Bauer afferma che una cosa del genere è opposta alle proprietà dell'essere divino perché il limitato sarebbe illimitato, il mutabile sarebbe immutabile, il semplice sarebbe composto, il che è evidentemente contraddittorio. Egli aggiunge inoltre che anche la coscienza del nostro «io», diverso da tutto il resto, è contraria alla visione panteistica del mondo e di Dio. Così il mondo non è Dio. Il mondo per il Bauer è un fondamento indubbio sul quale egli, con la sua speculazione e con la classica argomentazione, costruisce il ponte verso Dio, ch'è l'Essere necessario, l'Ens a sé, cioè Actus purus, da cui dipendono sia ogni essere che il mondo stesso.

Parole chiavi: mondo, creazione, Dio, teodicea, tempo, eternità